

БАБКО В.В.

суддя

(Деснянський районний суд міста Києва)

УДК 347.962.32

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.67>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІНЮВАНОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ НА ПОСАДУ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

В статті розглядається порядок призначення та строк перебування на посаді судді Конституційного Суду України. Вказується, що визначення граничного віку судді, який може обіймати таку посаду є достатньо дискусійним питанням, що зумовлено декількома факторами. По-перше, порядок відбору суддів до Конституційного Суду відрізняється від порядку, передбаченому в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», що з огляду на перелік їх повноважень та категорій справ, які розглядаються є не в повній мірі аргументованим. По-друге, викликає окремі запитання і перелік вимог, які ставляться до претендентів на посаду судді Конституційного Суду. Зазначається, що більшість із вимог, які ставляться до претендента на посаду судді Конституційного Суду пов'язані із необхідністю приведення у відповідність нормативно-правових актів правовим та організаційним засадам проведення очищення влади (люстрації), а також – із потенційно наявними корупційними ризиками. Останні зокрема зумовлені межами повноважень Конституційного Суду, серед яких оцінка законодавчих та інших правових актів на відповідність Конституції, надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту тощо. Водночас, необхідно зауважити, що, не дивлячись на принципово різні межі дискреції суддів Конституційного Суду та інших судів, вимоги до кандидатів є майже тотожними. Підсумовується, що в контексті визначення терміну перебування суддів Конституційного Суду на посаді європейські та міжнародні правові документи не передбачають принципових положень щодо необхідності в його обмеженні. Фактично, принцип незмінюваності суддів Конституційного Суду відрізняється за змістом та полягає у чітко визначеному терміні перебування по посаді (9 років) та виключенні можливості бути достроково звільненим за відсутності підстав, визначених у законодавчих актах.

Ключові слова: суддя, Конституційний Суд, принцип незмінюваності, перебування на посаді, суддівський корпус, правосуддя, судова система, правосуддя, конституційне судочинство.

Babko V.V. Peculiarities of ensuring the principle of immutability when appointing a judge of the Constitutional Court of Ukraine

The article examines the appointment procedure and term of office of a judge of the Constitutional Court of Ukraine. It is indicated that determining the maximum age of a judge who can hold such a position is a rather debatable issue due to several factors. First, the procedure for selecting judges to the Constitutional Court differs from the procedure provided for in the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges», which, given the list of their powers and categories of cases under consideration, is not fully reasoned. Secondly, it raises separate questions and a list of requirements that apply to applicants for the position of judge of the Constitutional

Court. It is noted that most of the requirements applied to the candidate for the position of judge of the Constitutional Court are related to the need to bring normative legal acts into line with the legal and organizational principles of the purification of power (lustration), as well as potentially existing corruption risks. The latter, in particular, are determined by the limits of the Constitutional Court's powers, including the assessment of legislative and other legal acts for compliance with the Constitution, the provision of an opinion on compliance with the constitutional procedure of investigation and consideration of the case of removal of the President of Ukraine from office by impeachment, etc. At the same time, it should be noted that despite the fundamentally different limits of discretion of judges of the Constitutional Court and other courts, the requirements for candidates are almost identical. It is concluded that in the context of the term of office of judges of the Constitutional Court, European and international legal documents do not provide principled provisions regarding the need to limit it. In fact, the principle of immutability of judges of the Constitutional Court differs in content and consists in a clearly defined term of office (9 years) and the exclusion of the possibility of early dismissal in the absence of grounds defined in legislative acts.

Key words: *judge, Constitutional Court, principle of immutability, tenure, judicial corps, justice, judicial system, justice, constitutional judiciary.*

Постановка проблеми. Формування суддівського корпусу передбачає створення механізму відбору та призначення на посаду суддів, які за своїми характеристиками відповідають вимогам, передбаченим національними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами. Необхідно відмітити, що із прийняттям у 2016 році чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було запроваджено новий підхід як до порядку оцінки Вищою кваліфікаційною комісією суддів України претендентів на посаду суддів, так і до механізму призначення їх на посаду, а також строків перебування на ній. Водночас, аналіз зарубіжного законодавства, а також умови функціонування судової системи, загострені військовими діями російської федерації проти України та введенням особливого правового режиму воєнного стану надає підставу для констатації аргументованої потреби в унормуванні та удосконаленні підходів до порядку призначення та визначення строку перебування суддів на посаді. На сьогоднішній день, більшість проблем формування судової системи знаходяться у площині неналежного рівня її нормативно-правового регулювання, а також невідповідності напрямів розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства реаліям сьогодення. Здебільшого, це зумовлено тим, що відповідна Стратегія була затверджена у 2021 році до появи ризиків та загроз, зумовлених воєнним станом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування суддівського корпусу та гарантування дотримання керівних принципів відправлення правосуддя та інших дотичних питань присвятили свої праці такі вчені як Н. Квасневська, Я. Зейкан, О. Костенко, І. Шицький, С. Обрусна, Т. Пономарьова та інші. Водночас, особливості перебування на посаді судді Конституційного Суду України майже не ставали предметом наукових пошуків, що і зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Метою статті є визначення особливостей перебування на посаді судді Конституційного Суду України в межах забезпечення принципу незмінності суддів.

Викладення основного матеріалу. Так, О.О. Осіпова зауважує, що всупереч закріпленого п. 2 ч. 4 ст. 17 Закону № 2453-VI єдиного статусу суддів як засобу забезпечення єдності системи судоустрою, до якої при певній автономії відноситься Конституційний Суд України, який здійснює конституційне судочинство як один із різновидів судочинства, пункт 2 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII дає можливість судді Конституційного Суду працювати на займаній ним посаді до досягнення 70 років [1], тобто на п'ять років довше ніж судді загальної юрисдикції, хоча ті безпосередньо забезпечують розгляд і вирішення більшості судових справ, тим самим забезпечуючи ефективне функціонування судової влади та задовольняючи суспільний запит

на справедливий суд. Для порівняння вчена вказує, що існує цілий ряд країн світу, де вік припинення суддівських повноважень перевищує встановлений українським законодавством (Англія: для вищих судів – 75 років, для інших судів – 72 роки, для окружних судів можливо продовження до 75 років; Франція, Кіпр, Швейцарія – 68 років, Естонія – 67 років, Ізраїль, Норвегія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Хорватія, Австралія, Швеція Польща, Латвія, Ірландія, Іспанія (можливість пролонгації на два роки), Японія – 70 років, Аргентина, Бразилія, Канада, Нова Зеландія. – 75 років) або законодавство про судоустрій не містить визначення максимального віку для перебування на посаді (США) та однією із підстав для припинення суддівських повноважень визначено психічну чи фізичну неієздатність особи [2, с. 267–272; 3]. Необхідно відмітити, що визначення граничного віку судді, який може обіймати таку посаду є достатньо дискусійним питанням, що зумовлено декількома факторами. По-перше, порядок відбору суддів до Конституційного Суду відрізняється від порядку, передбаченому в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», що з огляду на перелік їх повноважень та категорій справ, які розглядаються є не в повній мірі аргументованим. По-друге, викликає окремі запитання і перелік вимог, які ставляться до претендентів на посаду судді Конституційного Суду. Так, наприклад, Законом України «Про Конституційний Суд України» серед суб'єктів, які залучаються до відбору та призначення суддів Конституційного Суду є дорадча група експертів, метою діяльності якої є оцінка моральних якостей і рівня компетентності у галузі права претендентів на посаду судді Конституційного Суду.

У 2023 було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України», положення якого були спрямовані на уточнення механізму відібрання та призначення на посаду судді Конституційного Суду України. Водночас, більшість змін та доповнень, які були внесені до Закону України «Про Конституційний Суд України» стосувались безпосередньо порядку оцінки претендентів Дорадчою групою експертів та з'їздом суддів України.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про Конституційний Суд України», суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності. Суддя Конституційного Суду України (далі - суддя Конституційного Суду або Суддя) у своїй діяльності та поза її межами дотримується встановлених Конституційним Судом стандартів професійної етики судді Конституційного Суду. Суддя Конституційного Суду має відповідати критерію політичної нейтральності. Суддя не може належати до політичних партій чи професійних спілок, публічно виявляти прихильність до них, брати участь у будь-якій політичній діяльності [4]. Отже, наведені загальні вимоги свідчать про те, що на посаду судді Конституційного Суду обираються претенденти, які є більш досвідченими правниками, що зумовлено переліком повноважень, які вони мають виконувати.

Суддею Конституційного Суду, зокрема, не може бути призначена на посаду особа, яка на день призначення: 1) є членом або обіймає посаду в політичній партії, іншій організації, яка має політичні цілі або бере участь у політичній діяльності; 2) є обраною на виборну посаду в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, має представницький мандат; 3) бере участь в організації або фінансуванні політичної агітації чи іншої політичної діяльності. Суддя Конституційного Суду не може суміщати свою посаду з будь-якою посадою в органі державної влади або органі місцевого самоврядування, органі професійного правничого самоврядування, зі статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, з іншим представницьким мандатом, з адвокатською діяльністю, з підприємницькою діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу або отримувати іншу винагороду, за винятком здійснення викладацької, наукової чи творчої діяльності та отримання винагороди за неї, а також не може входити до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що має на меті одержання

прибутку. Особа, яка є власником акцій або володіє іншими корпоративними правами чи має інші майнові права або інший майновий інтерес у діяльності будь-якої юридичної особи, що має на меті одержання прибутку, на час перебування на посаді судді Конституційного Суду передає такі акції (корпоративні права) або інші відповідні права в управління незалежній третій особі (без права надання інструкцій такій особі щодо розпорядження такими акціями, корпоративними, іншими правами або інструкцій щодо реалізації прав, які з них виникають). Суддя Конституційного Суду може отримувати відсотки, дивіденди та інші пасивні доходи від майна, власником якого він є. Стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді Конституційного Суду, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції» [4]. Більшість із наведених вимог, які ставляться до претендента на посаду судді Конституційного Суду пов'язані із необхідністю приведення у відповідність нормативно-правових актів правовим та організаційним засадам проведення очищення влади (люстрації), а також потенційно наявними корупційними ризиками. Останні зокрема зумовлені межами повноважень Конституційного Суду, серед яких оцінка законодавчих та інших правових актів на відповідність Конституції, надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту тощо. Водночас, необхідно зауважити, що не дивлячись на принципово різні межі дискреції суддів Конституційного Суду та інших судів, вимоги до кандидатів є майже тотожними. Так, основна різниця полягає у віці (суддя – з 30 до 65, суддя Конституційного Суду – з 40 до 70), стажі професійної діяльності у сфері права (п'ять для судді та п'ятнадцять для судді Конституційного Суду). Проте, суддя Конституційного Суду призначається на посаду лише один раз та на дев'ять років.

Водночас, відповідно до ст. 126 Конституції України [5], судді обіймають посади безстроково. У попередній редакції цієї статті (до прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)») було визначено, що судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше. В ст. 148 Конституції України також є положення, відповідно до якої суддя Конституційного суду може перебувати на посаді протягом дев'яти років. Отже, фактично, принцип незмінюваності суддів Конституційного суду відрізняється за змістом та полягає у чітко визначеному терміні перебування по посаді (9 років) та виключенні можливості бути достроково звільненим за відсутності підстав, визначених у законодавчих актах.

Необхідно також відмітити те, що у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина I: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією на 82-му пленарному засіданні (Венеція, 12–13 березня 2010 р.) вказано на те, що як показує досвід багатьох країн, навіть найкращі інституційні правила не можуть бути достатньо ефективними без доброї волі тих, хто відповідальний за їхнє застосування та впровадження. Отже, введення існуючих стандартів є не менш важливим, ніж визначення нових. Попри це, у цьому звіті автори намагаються не тільки представити огляд існуючих стандартів, але й визначити сфери, де необхідне застосування додаткових стандартів з метою зміни практик, які можуть зашкодити незалежності суддів. Необхідно зазначити, що деякі принципи застосовуються тільки до судів загальної інстанції, а не до конституційних судів чи міжнародних суддів. У Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо призначення суддів (ухвалена Венеціанською комісією на її 70-ому пленарному засіданні, Венеція, 16-17 березня 2007 р.) зазначено, що в Європі способи призначення суддів значно різняться в силу особливостей різних країн та їхніх правових систем; більш того, способи призначення суддів можуть різнитись навіть у межах одної національної правової системи, в залежності від того, які саме судді призначаються на посади. У зв'язку з особливими функціями суддів конституційних судів і зі зростаючою потребою в демократичній законності скасування законів, прийнятих парламентом, який представляє суверенний народ, порядок призначення суддів конституційних судів часто відрізняється від порядку призначення суддів звичайних судів.

Висновок №1 КРЕС доповнює цей принцип (п. 48): «Європейська практика, у цілому, полягає у постійному призначенні до досягнення віку виходу на пенсію. Цей підхід є найменш проблематичним з точки зору незалежності», та (п. 53): «КРЕС відзначила, що якщо період перебування на посаді є тимчасовим або обмеженим, наявність органу, який відповідальний за об'єктивність та прозорість методу призначення або повторного призначення на посаду постійного судді, є надзвичайно важливою». Це також відповідає позиції Венеціанської комісії, яка завжди надавала перевагу призначенню суддів до досягнення пенсійного віку, окрім особливих випадків, таких як судді конституційного суду [6]. Отже, в контексті терміну перебування суддів Конституційного Суду на посаді європейські та міжнародні правові документи не передбачають принципових положень щодо необхідності в його обмеженні.

Висновки. Таким чином, роз'яснення стандартів правосуддя надають можливість узагальнити *основні підстави для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду, якими є такі:* 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження (відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [5]); 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедур суддівської кар'єри. Водночас, *принцип незмінюваності суддів Конституційного Суду забезпечується:* 1) виключенням можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку (відповідно до положень ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Конституційного Суду або виявило його невідповідність займаній посаді. Питання про звільнення Судді з посади за такою підставою Суд розглядає на спеціальному пленарному засіданні за наявності висновку постійної комісії з питань регламенту та етики Суду); 2) виключенням можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим (передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посиленнями гарантіями незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду.

Список використаних джерел

1. Стосовно звіту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за 2022 рік. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/stosovno-zvitu-vyshchoyi-kvalifikaciyanoi-komisiyi-suddiv-ukrayiny-za-2022-rik>
2. Молдован В.В., Молдован А.В. Судоустрій. Навчальний посібник. Київ. Центр учбової літератури. 2012. 364 с.
3. Осіпова О.О. Щодо граничного віку перебування на посаді судді. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/47-1.pdf>
4. Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина I: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією на 82-му пленарному засіданні (Венеція, 12-13 березня 2010 р.)). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr)

